

A MŰSZAKI-GAZDASÁGI TÁJÉKOZTATÁS FEJLŐDÉSE ÉS MAI HELYZETE MAGYARORSZÁGON

Polzovics Iván

Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ

0 ELŐZMÉNYEK

0.1 Magyar hozzájárulás a dokumentáció századfordulói külföldi kiépüléséhez

Magyarországon a műszaki /és egyéb/ szakirodalmi tájékoztatás intézményesen csak a felszabadulást követően indult a fejlődés útjára. Tévedés volna azonban azt hinni, hogy e legfrissebb időszakot megelőzően Magyarországon a szakirodalmi tájékoztatás gondolata és követelményei ismeretlenek lettek volna /1/, vagy éppen, hogy ezen a téren bizonyos kezdeményezések is nem jöttek volna már létre.

Jellemző példaként lehet megemlíteni, hogy a szakirodalmi dokumentáció alapító protagonistái igen termékeny inspirációt kaptak - Magyarországból. Amikor a múlt század utolsó évtizedében Paul OTLET, Henri LA FONTAINE barátjával azon tűnődött, hogy több százezer adatot magában foglaló bibliográfiai gyűjtésük megfelelő osztályozására milyen rendszert képezzenek ki, akkor a magyar MANDELLO Gyula /1868-1919, közgazdasági és statisztikai szakember, jogakadémiai, majd műegyetemi tanár/ hívta fel a figyelmet a Dewey-féle tizedes osztályozási rendszerre /2/, és OTLET ennek alapján kutatta fel ennek a rendszernek a táblázatait a British Museum könyvtárában, és alkalmazta több százezer bibliográfiai kárton rendezésére. Ha figyelembe vesszük, hogy az Otlet - La Fontaine-féle közösség alapította IIB/Institut International de Bibliographie = Nemzetközi Bibliográfiai Intézet/ egyik központi feladata ma is a Dewey-féle tizedes osztályozásból általa kiképzett Egyetemes Tizedes Osztályozási rendszer fejlesztése, akkor nyilvánvalóvá válhat, hogy a dokumentáció ügyének nemzetközi kifejlesztésében magyar szakembernek is nem kis része volt.

Az Egyetemes Tizedes Osztályozás Magyarországon egyébként igen korán talált rokonszenves fogadtatásra. SZABÓ Ervin, a Fővárosi Könyvtár akkori igazgatója már az első világháborút megelőzően budapesti nagy könyvtári intézményében az ETO-t alkalmazásba vette.

0.2 Előzmények a két világháború között

0.2.1 Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ

A század első évtizedeiben külföldön szervezeten megindult bibliográfiai tevékenység /a mai FID is ebben az időben még Nemzetközi Bibliográfiai Intézetnek nevezte magát - Institut International de Bibliographie = IIB/ Magyarországra is hatással volt, és ennek nyomán 1923-ban Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központot létesítettek, amely a dokumentációt megelőző korszak ilyen jellegű hivatalos intézményének volt tekinthető. Alapítását nyilvánvalóan a Nemzetközi Bibliográfiai Intézet létének és az ezáltal képviselt szükséglet felismerésének köszönheti.

A Központ hármas feladatkört látott el:

1. nemzetközi kiadványcserét a brüsszeli egyezményben /1886/ részes államokkal;

2. központi címjegyzéket vezetett a nyilvántartása alá tartozó könyvtárak és gyűjtemények új beszerzéseiről, s ennek nyomán tájékoztatást adott arról, hogy valamely keresett könyv mely hazai vagy külföldi könyvtárban található;

3. saját kezdeményezésből bibliográfiákat készített és adott ki, főleg társadalomtudományi kérdések irodalmáról.

A Központ 1945-ig folytatta tevékenységét, és valójában elődje volt a felszabadulás után szervezett Országos Könyvtári Központnak. Működése során számos olyan kezdeményezést indított útjára, amely a szakirodalom bizonyos szempontok szerinti bővebb feltárására irányult. Valójában azonban kifejtett munkája még nem volt mai értelemben vett dokumentációnak, csak központi bibliográfiai gyűjtő - és részben - közreadó tevékenységnek tekinthető.

0.2.2 Intézeti referáló folyóiratok megjelenése

Ellenben már valódi dokumentációs tevékenységnek tekinthetők azok a szakirodalmi tájékoztatási funkciók, amelyeket külföldi referáló szolgálatok hatására és mintájára egyes magyarországi közüzemek és intézetek már a huszas évek végétől kezdve kezdeményeztek /3/. Buda-

pest Főváros Gázművei már 1928-ban havi megjelenésű referálólapot indított vállalati dolgozóinak tájékoztatására. Ugyanilyen házi referáló folyóiratokkal találkozunk a Földművelődésügyi Minisztérium vízügyi műszaki csoportjában /1931/, a mezőgazdasági kísérletügyi intézetek keretében /1932/, a budapesti Vízművekben /1936/ és a fővárosi építészeti igazgatás területén /1939/.

0.23 A párizsi dokumentációs világkongresszus hatása

A dokumentáció magyarországi intézményes bevezetését az 1937. évi párizsi dokumentációs világkongresszust követő nemzetközi közhangulat magyarországi visszhangja és e tevékenység lelkes magyarországi apostola, KÁPLÁNY Géza, a Technológiai Könyvtár főkönyvtárosának propagatív munkája mozdította elő. KÁPLÁNY Géza részt vett az 1937. évi párizsi dokumentációs világkongresszuson, majd a FID 1938. évi oxfordi és 1939. évi zürichi kongresszusán, a dokumentáció jelentőségéről, hivatásáról és magyarországi bevezetésének előnyeiről több előadást tartott, illetve tanulmányt tett közzé /4/. KÁPLÁNY Géza propagatív munkája eredményeképpen a Magyar Racionalizálási Bizottság támogatásával 1938. május 20-án megalakult a Magyar Ipari Dokumentáció Előkészítő Bizottsága, amely mindjárt az alakuló ülésen programot is dolgozott ki. Eszerint a bizottság célja a hazai gyár- és kézműipar műszaki, technológiai és ipargazdasági tájékozódásának biztosítására egy országos jellegű szakirodalmi adat- és forráskutató, azaz ipari dokumentációs központ felállítása. A tervezett központ a Technológiai Könyvtár keretében, de egyúttal mint a Magyar Racionalizálási Bizottság szerve működne, együttműködne az ipari dokumentáció kiépítése tekintetében számba jövő intézeti és üzemi szakkönyvtárakkal, nemzetközi kapcsolatait pedig a FID-del és a külföldi dokumentációs központokkal való érintkezés útján fejlesztené ki. A lelkesen indult magyar mozgalomnak támogatást adott a FID, és egyúttal a holland Szabadalmi Tanács akkori elnöke, Alingh PRINS, aki 1938. június 14-én a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet nagytermében tájékoztató előadást tartott a dokumentáció problémáiról.

1 FEJLŐDÉS A FELSZABADULÁS ÓTA

1.1 Társadalmi kezdeményezések

A műszaki irodalmi dokumentáció szervezése érdekében Magyarországon a második világháború előtt megindult mozgalom sikeres megvalósulását a közbejött világpolitikai és háborús események megghiúsították. A háború befejeztével azonban a gondolat életrekelte, KÁPLÁNY Géza már 1945 júniusában újra felveti a magyar ipari dokumentációs központ létesítésének szükségét a Központi Technológiai Könyvtár keretében. Ugyanekkor más oldalról, a gyárakban dolgozó műszaki

értelmiség körében is mozgalom indul a hazai műszaki dokumentáció megvalósításáért. Ennek a törekvésnek az akkori viszonyok között társadalmi téren a Magyar Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezetében adtak hangot, akik szervezet vállalta az ilyen célú munka megindítására és vitelére néhány dolgozója beállítását, az akciót kezdeményező számos mérnök pedig társadalmi munkaként vállalta a referáló tevékenység ellátását. Így mint társadalmi szerv az említett szakszervezet körében 1947 januárjában megalakult a Műszaki Dokumentációs Központ, amely munkája eredményeként 1947. március 15-én megjelentette az első magyar referáló folyóirat: a Külföldi Technika Szemléje c., nyomdai uton előállított folyóirat 1. számát. A referáló folyóirat a technika teljes területére kiterjedő tartalommal jelent meg, és számonként mintegy 250 referátumot, könyvbibliográfiát, valamint szabadalmi szemlélt is tartalmazott. A Magyar Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezetének átszervezése folytán azonban alig 3/4 éves működés után ez a társadalmi uton létrejött első magyarországi dokumentációs központ 1948 elején megszűnt, és vele együtt a Külföldi Technika Szemléje is a 19. számmal beszüntette megjelenését.

1.2 A szakirodalmi dokumentáció ügyének állami kézbevétele

1948-ban a szocialista átalakulás nagyszabású kezdő lépésével: a nagyüzemek államosításával két új tényező hatott közre a magyar szakirodalmi dokumentáció ügyének előmozdításában. Az egyik az államosított vállalatok központilag felismert érdeke /s hasonlóan ehhez az állami és szövetkezeti gazdaságok hasonló igénye/ a külföldi műszaki irodalom eredményeinek megismerésére, másrészt a szocialista társadalmi-gazdasági rendszerre való áttéréssel az a lehetőség, hogy a dokumentáció ügyét központi rendelkezésekkel lehet megszervezni. E szükséglet hatása alatt és a megváltozott társadalmi-gazdasági rendszerben adta ki a kormány 1949. június 29-én 4118/1949/136. Korm.sz. rendeletét a dokumentációs tevékenység országos megindításáról és annak központi hálózataról. /A rendelet címe: Az Országos Dokumentációs Központ létesítése és szakmai dokumentációs központok szervezése./ A rendelet a dokumentáció ügyének országos gondviselésére Országos Dokumentációs Központot hívott létre /az országos hatókörű Tudományos Tanács felügyelete alatt/ az országban folyó vagy megindítandó dokumentációs munkák és szervezetek irányítására, az ezzel kapcsolatos feladatok koordinálására, a munkamódszerek kidolgozására, a dokumentáció ellátásához szükséges központi feladatok /pl. különféle nyilvántartások, amilyenek főleg a központi folyóirat-KC és az országos fordításnyilvántartás vezetése/ ellátására, végül a dokumentáció területén szükséges nemzetközi kapcsolatok központi vitelére.

Dokumentációs feldolgozó feladatokat a rendelet lényegében nem bízott az Országos Dokumentációs Központtal; ezekre öt szakmai dokumentációs központ, a műszaki, a mezőgazdasági, az orvostudományi, a közgazdaságtudományi és a könyvtári dokumentációs központ megalakítását rendelte el.

1.3 A szervezett műszaki irodalmi dokumentáció létrejötte

A műszaki irodalmi dokumentáció hivatalos szervezete valójában filius ante patrem-ként valósult meg a demokratikus Magyarországon, még a központi dokumentációs hálózatot kiépítő 4118/1949/136. Korm.sz. rendeletet megelőzően. A társadalmi úton megindított műszaki dokumentációs munka megszűnése után a műszaki dokumentáció eszméje igen rövid időn belül újabb, most már hivatalos támogatásra talált az Országos Tervhivatalban. A nagyüzemek államosításának 1948 tavaszán történt végrehajtása nyomán szükségessé vált, hogy azoknak addig üzemi titokként kezelt gyártási eljárásai széles körben ismeretessé váljanak. Az ezzel kapcsolatban országosan megindult újító mozgalom is gondviselőt kívánt. Ezért az 1949. január 1-vel megszervezett Országos Találmányi Hivatal /OTH/ feladatává teszik a találmányi ügyek intézésén kívül az újító mozgalom felkarolását és a műszaki szakirodalmi tájékoztatási munka megindítását is. Az OTH keretében megkezdí működését a dokumentációs és tájékoztatási osztály. Amikor pedig 1949 júniusában az Országos Dokumentációs Központ és a szakmai dokumentációs központok felállításáról szóló minisztertanácsi rendelet megjelenik, a Műszaki Dokumentációs Központ szervezése az utóbbiak között elsőként megy végbe.

1.4 Műszaki Dokumentációs Központ

Néhány héttel a kormányrendelet megjelenése után a Műszaki Dokumentációs Központ életrekeléséről a Gazdasági Főtanács ad ki határozatot /1628/23/1949.G.F.hat./, amely szerint a Műszaki Dokumentációs Központot az OTH dokumentációs és tájékoztatási osztályából kell megszervezni, az OTH felügyelete alatt. E határozat nyomán 1949. szeptember 1-én külön országos szervként megkezdí működését a Műszaki Dokumentációs Központ /MÜDK/, amelynek feladata mindjárt kezdetben nemcsak operatív munkák végzése, hanem a műszaki dokumentáció terén országosan folyó munkák koordinálása is. Feladatköre ugyanis a G.F. határozata szerint a következő: "A szakterületen végzendő dokumentáció kiépítése, az arra alkalmas személyek munkába bevonása, a feldolgozott anyag összegyűjtése és nyilvántartása, a dokumentációt végző szervek és személyek működésének koordinálása, referálólapok és egyéb szolgáltatások kiépítése, fordítási osztály létesítése." E nagyobb horizontu feladatok pl. az egyes ipari tárcák területén a műszaki dokumentációs tevékenység kiépítése és koordinálása/ ellátásának biztosítása a G.F. 1949. szeptember 8-i határozatában /170/9/1949.sz.hat./ a Műszaki Dokumentációs Központot az Országos Tervhivatal /OT/ közvetlen felügyelete alá helyezi. Hogy pedig a munkájához szükséges szakirodalmi bázissal ellássa, a Központi Technológiai Könyvtárat a MÜDK-hoz csatolja. 1952-ben azután a Műszaki Dokumentációs Központ és Központi Technológiai Könyvtár elnevezésű műszaki dokumentációs és könyvtári intézményt a minisztertanácsnak a könyvtárügy fejlesztéséről 1952. május 14-én kiadott határozatával Országos Műszaki Könyvtár név alatt újjászervezik, és 1952. július 1-vel az OT-tól a Népművelési Minisztérium felügyelete alá helyezik.

1.5 Szakkönyvtári hálózatok kiépülése

Ettől kezdődően átmenetileg a műszaki irodalmi dokumentáció vitelére és szervezetére könyvtári szempontok nyomták rá a bélyegüket: éveken keresztül a dokumentációt kizárólag a könyvtári munka részeként, könyvtári tájékoztatásnak tekintették, és ily módon elmaradt a szoros értelemben vett irodalmi dokumentációs feladatok személyi és dologi fejlesztése. Fejlődés következett be azonban a szakkönyvtári hálózatok területén, amelyeket ettől az időtől kezdve országosan ki-fejlesztettek, és amely szakkönyvtári hálózatok vállalati és sok esetben középszinten is a szakirodalmi tájékoztatás bázisaiként voltak később felhasználhatók. Ebben az időben alakultak ki az ipari tárcák műszaki termelési könyvtári hálózati alközpontjai is, amelyek azonban sajátos módon a szakirodalmi tájékoztatás igényeire tekintettel, fő feladatukat már alapításuktól kezdődően nem a szakkönyvtári hálózat irányításában, hanem dokumentációs és fordítási munkák operatív ellátásában látták. Nevüket is munkájuknak ez a jellege határozta meg, és így működnek ma a KGM Műszaki Tudományos Tájékoztató Intézete /KGM MTTI/, a NIM Dokumentációs és Fordító Irodája /NIMDOK/ és az Építésügyi Tájékoztatói Központ /ÉTK/. Ezekben a tájékoztatói tárca-intézetekben a műszaki termelési könyvtári hálózat alközponti feladatai mint az intézet valamely osztályához kapcsolt teendők csak szinte másodsorban kaptak helyet.

1.6 Vállalati, intézeti tájékoztatói szervek létrejötte

A vállalatok, a kutató-és fejlesztő intézetek keretében a műszaki tájékoztatói igények ellátására tájékoztatói szervek /dokumentációs csoportok, fordító csoportok stb./ alakultak. Emellett az intézetek és vállalatok szakkönyvtárai is végeztek bizonyos jellegű dokumentációs feldolgozó és szolgáltató tevékenységet.

Sokfajta igény és kezdeményezés jelentkezett tehát az 1950-es években a műszaki irodalmi tájékoztatás előmozdítására, ezek azonban különböző helyeken, egymással nem koordináltan jöttek létre. Ily módon az 1960-as évekre jelentékeny ráfordítással, számos helyen folyt az országban műszaki dokumentációs feldolgozó és közreadó tevékenység, amelyet kellően nem koordináltak, és ezért a munkában felesleges párhuzamosságok is keletkeztek, másrészt pedig a szakirodalmi tájékoztatás egyes szakterületein fehér foltok mutatkoztak.

1.7 A rendezés szükségessége: az OMFB irányító hatásköre

1962-ben a kormányzat a helyzet rendezési szükségességének felismerésével az akkor létrehozott Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság /OMFB/ feladatává tette a műszaki tájékoztatói tevékenység országos irányítását. E feladat gyakorlati ellátása érdekében a Művelő-

désügyi Minisztérium hatásköréből az OMFB felügyelete alá helyezte a magyar műszaki irodalmi tájékoztatás egyik legnagyobb intézményét, az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központot. Az OMFB már 1962-ben megszervezte a Dokumentációs Állandó Bizottságot, amelynek feladatává tette a szakirodalmi tájékoztatást érintő kérdések feldolgozását és ennek alapján tanulmányok, javaslatok, tervezetek előkészítését. Jó másfél évi körültekintő munkával létrejött a Műszaki Irodalmi Tájékoztatás Országos Rendszere és Szervezete című koncepció, amelyet az OMFB 1963. október 26-i plenáris ülésén elfogadott. Ez a koncepció mérte fel a szakirodalmi tájékoztatás iránti társadalmi és gazdasági szükségleteket, állapította meg az ezek kielégítésére szolgáló teendőket, és dolgozta ki - a külföldi tapasztalatok figyelembevételével is - a magyar műszaki irodalmi tájékoztatás rendszerét és szervezetét.

1.8 Az új gazdasági mechanizmus információs követelményei

Az 1968-tól alapos előkészítő munkával bevezetett új gazdasági mechanizmus a kizárólagos központi tervlembontásos rendszer helyett a gazdálkodó egységek önálló gazdálkodását erősítvén meg, a dolog természetéből folyóan fokozottan szorul információk igénybevételére, amelyek egy részét a szakirodalom, illetve a műszaki-tudományos szakirodalmi tájékoztatás szolgáltathatja. Ezt az alapvető ténytet az MSZMP KB-nek a gazdasági mechanizmus reformjáról 1966. május 25-én közzétett határozata és az annak mellékleteként kiadott Irányelvek idejében felismerték, s utóbbiak ezért az információs rendszer fejlesztése követelményeinek külön fejezetet szántak.

1.81 Az MSZMP KB Irányelvei

Az Irányelvek alapvető igénye, hogy a gazdasági döntések minden fokon az eddiginél megalapozottabbak legyenek. A döntések előkészítéséhez különböző információk szükségesek. Ezek részben az irányító szervek és a vállalatok belső információiból, részben statisztikai és pénzügyi /számviteli/ adatokból, azaz un. belső információkból állnak, másrészt azonban az un. külső információkból származnak, amelyek között lényeges helyet foglalnak el a szakirodalmi információk. Az Irányelvek az információkat igénylő szervek két fő csoportját különböztetik meg: a gazdaságirányítási /vagy központi/ szerveket és a vállalati szerveket.

1.82 A gazdaságirányítás információs követelményei

A gazdaságirányítás központi döntéseit olyan információkkal kell megalapozni, amelyek azok előkészítéséhez megbízható adatokat és is-

mereteket szolgáltatnak. Az információknak egyaránt ki kell terjedniük a műszaki, műszaki-gazdasági, piackutatási, közgazdasági és társadalompolitikai ismeretekre. Közülük a műszaki és műszaki-gazdasági információk körében az Irányelvek külön kiemelik:

- a/ a vezető országok fontosabb iparágainak fejlődési tendenciáira;
- b/ a tudomány és a műszaki fejlődés szempontjából hazánkban számba jövő alap kutatások fontosabb eredményeire és fejlődési tendenciáira;
- c/ a műszaki fejlődés tartós tendenciáira /trendjeire/;
- d/ a jelentősebb új termékekre, anyagokra és helyettesítő anyagokra;
- e/ népgazdasági jelentőségű új technológiai eljárásokra és
- f/ a főbb népgazdasági ágak, iparcsoportok és iparágak műszaki színvonalának alakulására, belső strukturájára, teljesítményére és termelésének alakulására vonatkozó információkat.

1.83 A vállalatok információs igényei

A vállalatoknak a műszaki fejlesztés területén elsősorban a gyártmány- és a gyártásfejlesztés az előtérben álló feladatuk. Ennek elérésére a vállalatoknak rendelkezniük kell műszaki, műszaki-gazdasági és gazdasági információkkal, amelyek a gyártmányok műszaki színvonalára, az egyes technológiák fejlődésére és mindenkori állására, továbbá a gyártmány- és gyártásfejlesztés irányaira vonatkoznak. A vállalatoknak az erre vonatkozó információk alapján kell fejlesztési és termelési döntéseiket előkészíteniük.

1.84 Intézkedések az információs rendszer továbbfejlesztésére. - A GB Irányelvei

Az információk, esetünkben a szakirodalmi információk fokozottabb igénybevételére és ezek jellegére és rendeltetésére vonatkozó direktívák mellett - amelyeket az MSZMP KB Irányelvei külön fejezetben rendszerbe foglaltak - ugyancsak még 1966-ban /december hónap/ a Gazdasági Bizottság külön határozatban, illetve az ahhoz fűzött mellékletben összeállította azokat a szempontokat, amelyek szerint a műszaki-gazdasági és a gazdasági piaci információk szolgáltatását vagy rendelkezésre állását a gazdaságirányító és a gazdálkodó szervek részére biztosítani kell. Az Irányelvek e tekintetben különbséget tesznek az állami szervek részére szükséges információk és a vállalatok tájékozódásához kívánatos információk biztosítása között.

1.85 Az állami szervek információs szervezete

Az állami szervezeteknek, elsősorban a gazdaságirányító szervezeteknek maguknak kell kialakítaniuk tájékoztatásuk olyan szervezeti formáit, amelyek saját döntéseik előkészítésére alkalmasak. A minisztériumoknak, országos főhatóságoknak saját információs tevékenységükkel kapcsolatos elgondolásaikat az egész tevékenységükre vonatkozó elgondolásaikkal összhangban kell kiképezniük. Az információs szervezeteknek alkalmasnak kell lenniük nemcsak az információk felkutatására és az igényeknek megfelelő feldolgozására, hanem elemzésére is. E szervezeteket a specializáció követelményei szerint kell információs feladatkörökkel ellátni, azaz a lehetőség szerint el kell kerülni, hogy az egyes szervek párhuzamos információfeltáró és -feldolgozó munkát végezzenek. A gazdaságosság szempontját sem szabad figyelmen kívül hagyni, s ezért messzemenően támaszkodniuk kell a szakba való információs szakintézmények munkájára.

1.86 A legfelsőbb irányító szervek tájékoztatása

Az MSZMP KB Irányelveiben említett központi információs rendszer ennél a körnél /azaz az állami szervek információs szervezeténél/ nyilvánvalóan magasabb szintekre is kiterjed. A központi tájékoztatás legfelsőbb fokon álló címzettjei ugyanis nem a minisztériumok, hanem a párt, a kormány és néhány országos hatáskörű főhatóság /a minisztériumok ezt a legfelsőbb szintet csak második fokon követik/. Ha a tájékoztatási szervezetet minisztériumi szinten építenék csak ki, akkor nyilvánvalóan a legfelsőbb gazdaságirányító szervek tájékoztatásához szükséges információs szervezet még nem fog rendelkezésre állni. Más szocialista országokban ezért azt tapasztaljuk, hogy az un. központi tájékoztatás feladatait egyetlen vagy már működő, vagy ebből a célból életre keltett központi tájékoztatási szerv működésével biztosítják. A GB-Irányelvek erről az igényről és kielégítéséről azonban nem intézkedtek.

1.87 A vállalatok rendszeres ellátása információkkal

A GB-Irányelvek a vállalatoknak információkkal való ellátása tekintetében szintén abból indulnak ki - mint a gazdaságirányító szervezetknél - hogy saját tájékoztatásukért a vállalatok maguk felelősek. Ennek megszerzéséhez szabad kezet kell kapniuk, bár itt is célszerű, ha figyelemmel vannak a munkamegosztásból származó előnyökre. Az Irányelvek felsorolják azokat a lehetőségeket, amelyekkel a vállalatok tájékoztatásuk során élhetnek, egymint saját piaci tapasztalataikat és kapcsolataikat, saját vagy más vállalatokkal közösen végzett dokumentációs munkájukat és piackutatásokat, az állami szervektől kapott rendszeres és eseti információkat, továbbá a szakirodalmi tájékoztatással, a piackutatással és gazdaságtudatással foglalkozó bel-

földi és külföldi intézetek kiadványait és egyedi megrendelésre nyújtott szolgáltatásait.

1.88 Az információs rendszer szervezése és koordinálása

Az információs rendszer, s ezen belül a műszaki-gazdasági információs szervezet működésben tartásának és fejlesztésének optimalizálása érdekében ugyanezek az Irányelvek szükségesnek tartják:

a/ az információs szakintézmények tevékenységi körének olyan bővítését, amely szerint a vállalatok és egyéb intézmények belső információs szolgálatának kiépítésében hatékonyan tudjanak tanácsadóként közreműködni /információs ügyvitelszervezési feladatkör/;

b/ olyan koordinációs feladatkör ellátását, amellyel az információs szakintézmények és a már meglévő, valamint a jövőben kiépítendő egyéb információs szervezetek a megengedhető mértéket meghaladó párhuzamos információs munkáját megfelelően irányítani tudják /koordináló feladatkör/;

c/ különféle gépi berendezések és eszközök igénybevételét, amelyeknek használatát az információs rendszer mennyiségi és minőségi fejlesztése szükségessé teszi /információs gépesítési feladatkör/.

1.89 A fejlesztés finanszírozása

A GB-Irányelvek változást hoztak a kifejlesztendő információs szervezet információs szakintézményeinek gazdasági fenntartási elvében is. 1949-től, az információs központok életrekeltségétől kezdve az információügy kormányzati irányításában ugyanaz az elv érvényesült, mint általában a művelődéspolitikában. Eszerint a szakirodalmi információk intézményes feldolgozása és szolgáltatása éppenúgy állami feladatnak minősült, mint pl. az oktatás. Ezeknek az állami funkcióknak lehetnek ugyan ún. tárcabevételei /pl. a felső- és középfokú oktatás tan- és vizsgadíjai, az információs szolgáltatások árbevételei/, de ezek nem biztosítják és nem is biztosíthatják a vonatkozó intézmény fenntartását: erről az állami költségvetésben kell gondoskodni.

Az Irányelvek szakit ezzel az elvvel, és az információs intézményekre az önfenntartó gazdálkodási rendszert írja elő, amelyet az egyes intézmények fokozatosan tartoznak megvalósítani. Csak a kormány-szervek tájékoztatására szolgáló információs intézményeknél tesz kivételt, amelyeket részben vagy egészben a jövőben is a költségvetésből kell finanszírozni /5/.

1.9 A tudománypolitika és a kutatás információigényei

A hazai műszaki-gazdasági tájékoztatás kezdettől fogva az ipari termelésre /és műszaki fejlesztésre/ volt orientált. Már a Káplány-féle elgondolásban "ipari dokumentáció" megvalósítása szerepelt, 1949-ben Műszaki Dokumentációs Központot szerveztek, később a kiépített műszaki-termelési könyvtárhálózatba épült be a műszaki-gazdasági információk tevékenység ellátása is. A műszaki irodalmi dokumentáció rendszeréről és szervezetéről szóló 1963. évi OMFB-koncepció is lényegében a termelő vállalatokon és ipari /nem az MTA, hanem az ipari tárca felügyelete alatt működő/ kutatóintézeteken nyugvó, az ipari minisztériumok tárcaközpontjai által közvetlenül, országosan pedig az OMKDK által módszertanilag irányított szervezetet rögzített. Nem változtattak, csak lazítottak ezen a helyzeten a GB 1966. évi Irányelvei, amelyek az információk tevékenység továbbfejlesztése során az eddig kialakult információk szervekkel számolnak, és a koordinációt köztük önmagukra bízzák, "lehetőleg úgy", hogy a műszaki-gazdasági szakirodalmi tájékoztatás tekintetében a koordinációs centrum az OMKDK legyen.

Mindezek következtében a műszaki-gazdasági tájékoztatás alapjaiban más képet mutat Magyarországon, mint pl. a Szovjetunióban. Ott a Tudományos Akadémia volt az, amely a tudományos kutatás információigényeinek kielégítése céljából a tudományos és műszaki tájékoztatás országos szintű ellátására 1952-ben a VINITI /Vseszjojuznűj insztituta naucsnoj i tehniczeszkov informacii = Össz-szövetségi Tudományos és Műszaki Tájékoztatási Intézet/ létrehozását kezdeményezte /6/. Ennek megfelelően ez a központi tudományos és műszaki tájékoztatási intézet a természettudományok információk szolgálatának kifejlesztésével kezdte meg tevékenységét, és ezekre fokozatosan építette rá a műszaki tudományok információk ellátását. A Szovjetunióban tehát az információk tevékenység egyaránt orientált az elméleti és az alkalmazott tudományokra.

Románia nem ugyanazon az úton, mint a Szovjetunió, de szintén eljutott a természettudományok információigényeinek kielégítéséhez. Induláskor /1949-ben/ itt is a termelő ipar igényei szabták meg az információk intézmények szervezetét és tevékenységi körét, de 1963-ban külön dokumentációs központot létesítettek a tudományos kutatás igényeinek kielégítésére /CDS = Centrul de Documentare Stiintifice al Academiei Republicii Socialiste Romania = Tudományos Dokumentációs Központ/.

Magyarországon mindezzel szemben a tudományos kutatást kiszolgáló információk szervezetről nem történt gondoskodás. Az Akadémia elnökének az MTA könyvtárhálózatának feladatait és működését szabályozó 3/1960. MTA /A.K.20./ sz. utasítása ugyan utal a dokumentációs tevékenységre is, de ez az utalása csak annyi, hogy az MTA Könyvtára az Akadémia felügyelete alá tartozó kutatóintézetek, kutatócsoportok, kutatólaboratóriumok, vállalatok könyvtárainak és az intézetekben folytatott dokumentációs tevékenységnek hálózati központja.

Szervezett természettudományi információk tevékenység azonban - az egészen ritka kivételeket ebből a szempontból joggal mellőzve -

sem a tudományos kutatóintézetekben, sem a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában nem indult meg. Utóbbi 10 év óta figyelemmel kíséri és igen értékes, kéthavi megjelenésű információs kiadványban ismerteti a tudományszervezés szakirodalmát, ez az információs tevékenység azonban nem természettudományi, hanem társadalomtudományi /szervezéstudományi/ jellegű és tartalmu. Az Akadémiának és intézményeinek, valamint kutatóinak, nemkülönben az egyetemi intézeteknek és tanszékeknek a tartózkodására a szervezett formában működtetendő természettudományi hazai információs szolgálatoktól magyarázatul szolgálhatnak ERDEY-GRUZ Tibor következő megállapításai: "sok esetben eleve érdektelennek látszó felfedezések, új tudományos eredmények olyan gondolatokat ébresztenek, amelyek megtermékenyítik az új alkotásokra törekvő munkát, illetve olyan meglepő irányba terelik a műszaki fejlődést, amilyenre bármilyen jól szervezett információs szolgálat nem is gondolhat. Fokozott mértékben érvényes ez az alaputatásokra. Az ezzel foglalkozók semmiképpen nem hagyatkozhatnak akármilyen jól szervezett olyan információs szolgálatra, amely kiválogatja az alaputatás számára a megfelelő információt. Részükre csak olyan információs szolgálat hasznos, amely a tudományág minden eredményéről, változásáról nélkül informál. Ilyen - minden tudományos eredményről beszámoló - információs rendszert képeznek az egyes tudományágak referáló folyóiratai, amelyeknek fenntartása azonban óriási erőfeszítést, hatalmas munkaerőt és költséget igényel. Ma már a legtöbb tudományágban a világon csak két-három /többnyire orosz és angol/ teljességre törekvő referáló folyóirat van. Ilyenek magyar nyelvű kiadása lehetetlen, mert messze meghaladná erőinket." /7/

A hazai természettudományi információs szervezetnek így mutatkozó hiánya kétségtelenül kedvezőtlen hatással volt mind a tudományos kutatások információellátottságára, mind a hazai kutatások irányítására. Különösen érezhetővé válnak ezek a fogyatékoságok napjainkban, amikor mind ésszerűségi és hatékonysági, mind gazdasági mérlegelések-ből uralkodóvá vált az a vélemény, hogy akár alap-, akár fejlesztési kutatásokat kutatóhelyeink csak egyes szakterületeken folytassanak, egyébként pedig a külföldi tudományos haladás rendszeres figyelemmel kísérésével, azok eredményeit vegyék át, a szükséghez mért kisebb mértékű adaptációs kutatásokkal kiegészítve. Ezt az új szemléletet fejezik ki az MSZMP KB 1969. június 26-i Tudománypolitikai irányelvei /8/.

A kutatási politika ez új irányára tekintettel természetesen új megvilágításba kell kerülnie a rendszeres természettudományi információs munkának, mert anélkül megnyugtatóan sem a kutatók szakterületek /kérdések/ nem jelölhetők ki, tehát központi kutatópolitika nem alakítható ki, sem pedig a külföldi fejlődés eredményei nem vehetők számba ahhoz, hogy az adaptációs kutatások a megfelelő kiindulási szinteken megkezdhetők és folytathatók legyenek. A kutatási információs tevékenységnek ezt a megnövekedett szerepét a Tudománypolitikai irányelvek is kifejezésre juttatják, egy rövid pozitív és két negatív megállapítással. A pozitív megállapítás: "Az irányításnak igen fontos eleme, feltétele a kutatási információ." A két súlyos negatív, de tagadhatatlan megállapítás pedig: 1. "A felső /kormány/ szintű irányításhoz szükséges, a legfontosabb kutatási feladatokra és eredményekre vonatkozó információk jelenleg nem biztosítottak." 2. "A kutatóhelyek tudományos informáltsága és annak feltételei alatta maradnak a korszerű követelményeknek." /9/

Mindezekre tekintettel nyilvánvaló, hogy a tudománypolitikai és a kutatási információügy terén ma tapasztalható hazai hiányosságok felszámolása is előtérbe kerül, s hazánk ezen a területen is meg fogja valósítani azokat az információs szolgálatokat, amelyekben egyes haladottabb külföldi országokkal szemben - a műszaki-gazdasági információügy hazai kiépítettsége ellenére - elmaradtunk.

2 A HAZAI MŰSZAKI-GAZDASÁGI SZAKIRODALMI TÁJÉKOZTATÁS MAI HELYZETE ÉS FŐBB MUTATÓI

2.1 Szervezete

Az országos információs rendszer továbbfejlesztéséről szóló 1966. évi GB-irányelvek alapelveként mondták ki, hogy "a szervezeti formák a jelentkező szükségletek kielégítésének megfelelően alakuljanak", továbbá, hogy lehetővé kell tenni "az információs szervezetek alakulásának rugalmasságát", végül, hogy óvakodni kell "a túlszervezéstől és a szervezeti keretek megmerevítésétől". Emellett azonban kimondották az Irányelvek azt is, hogy új "önálló információs intézményeket a mai körülmények között csak a legkritikább esetekben indokolt létrehozni", továbbá, hogy "a már kialakult információs és piac-kutató szervezeteknek" nagyobb szerepet célszerű juttatni. Ezek az információs szervek az Irányelvek megjelölése szerint a műszaki-gazdasági tájékoztatás területén az OMKDK és az egyes minisztériumok információs és dokumentációs szakintézményei, továbbá a szervezet bővítése során a kutatóintézetek, tervezőirodák és az erre alkalmas nagyvállalatok információs részlegei. Mindezek azonban az Irányelvek szellemében nem alkotnak egy információs hierarchikus szervezetet, hanem információs szakintézmények egymástól függetlenül működő csoportját, amelyek között ugyan munkamegosztásra kell törekedni, a koordinációt azonban a szerveknek önmaguknak kell ellátni, "lehetőleg úgy", hogy a koordinációs centrum a műszaki-gazdasági szakirodalmi tájékoztatás területén az OMKDK legyen. Mindebből kitűnik, hogy a műszaki-gazdasági tájékoztatás országosan egybefüggő hierarchikus szervezetének megvalósítására való törekvés a gazdaságirányítás új rendszerében már nem időszerű.

Ugyanakkor a régi, 15 éves multa visszatekintő műszaki-termelési könyvtári hálózat is ez idő szerint átalakítás előtt áll. Átszervezésének legfőbb indoka az eddigi szervezet központi irányításának - hatósági hatáskör hiányából folyó - elégtelensége /az OMKDK a dolog természetéből folyóan nem lehet képes az ipari minisztériumok felügyelete alatt működő szakkönyvtárak működésére és fejlesztésére irányító befolyást gyakorolni/. Ezért a műszaki-gazdasági szakkönyvtárügy területén nem egyetlen műszaki-termelési könyvtári hálózat látszik kívánatosnak, hanem az öt ipari tárca /KGM, NIM, ÉVM, KIM, KPM/ szerint kialakított öt tárcahálózat, amelyek mindegyikében a szakkönyvtárügy fejlesztéséért és működtetéséért maguk a miniszterek viselik a felelősséget, és felügyeleti hatósági irányító jogkörüket vagy közvetlenül, minisztériumi szerveik útján gyakorolják, vagy pedig - ahol al-

kalmas tájékoztatási tárca-szakintézmények működnek - ezekre az információs szakintézményekre ruházzák át. Ez utóbbiak azonban ekkor minisztériumi felügyeleti hatósági jogkörben fognak eljárni. Így három ipari minisztériumnál - és a Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Minisztériumnál is - feltehetően azonos lesz a minisztériumi központi információs szakintézmény és a szakkönyvtári hálózati központ /most már nem alközpont/, azonos marad a koordinációs centrum is /az OMKDK/, de utóbbinak a szakkönyvtárügy területén is csak metodikai tanácsadó szerepe marad, hasonlóan információs koordinációs centrumként betöltött nem hatósági jellegű szerepéhez. Ez a szakkönyvtári metodikai tanácsadó feladatköre azonban területileg bizonyos mértékig itt is tágul, mert hivatása lesz a jövőben az együttműködés metodikai előmozdítása a műszaki-gazdasági szakkönyvtári hálózatok és egyéb szakkönyvtári hálózatok /mezőgazdasági, akadémiai, felsőoktatási, népművelési stb./ között is. Végül a vállalatokban és intézetekben működő szakkönyvtárakra, mint a műszaki-gazdasági szakkönyvtárügy helyi bázisára, legnagyobb mértékben továbbra is a könyvtári jelleg lesz jellemző, s csak kis hányadukban minősülnek ezután is vállalati, illetve intézeti tájékoztató irodáknak.

2.2 Összefoglaló adatok az információs szakintézmények és szervek tevékenységéről

Mivel a műszaki-gazdasági szakirodalmi információs tevékenység felmérésére tervezett egységes beszámoló rendszer még nem került kiadásra, nehéz képet alkotni az információs szakintézmények és egyéb információs szervek mindenkori működési eredményeiről. Az alábbiakban ezért különböző újabb időszakokból származó adatokra alapítva, és csak nagy vonalakban vázolt, hozzávetőleges átfogó képet lehet adni az információs szervekről és tevékenységükről.

2.2.1 Információs szakintézmények

A műszaki-gazdasági szakirodalmi tájékoztatás területén az információs tevékenység zömét az OMKDK és három ipari tárca információs központi szakintézménye: a KGM MTTI, a NIMDOK és az ÉTK látja el. Közülük az OMKDK az ország egyik legnagyobb nyilvános szakkönyvtára is, információs feladatköre pedig elsősorban a kereskedelmi forgalomban kapható szakirodalmi tájékoztatásra terjed /bár a film- és audiovizuális tájékoztatással is foglalkozik/. A tárcák központi szakintézményeinek közepes nagyságú szakkönyvtárai széles körű nyilvános forgalomra nincsenek berendezkedve, információs tevékenységük viszont általában kisebb részben vonatkozik csak a publikált szakirodalmi információra, nagyobb részben vállalati irodalomra, egyéb, a kereskedelmi forgalomban nem kapható dokumentumokról szóló tájékoztatásra, a műszaki propagandára és egyéb funkciókra irányul. Az egyes szakintézmények létszámadataiból mindezek miatt külön ki kell emelni a dokumentációs-információs /beleértve az információs metodikai, valamint a szakfordítói/ létszámot.

A négy intézetben egyúttesen hozzávetőlegesen 450 fő foglalkozik közvetlenül dokumentációs-információs munkával.

2.22 Szakágazati tájékoztatási irodák

A könnyűipari területen 7 szakágazati tájékoztatási iroda működik, um. a

Textilipari Kutatóintézet
Divattervező Vállalat
Bőr-, Cipő- és Szőrmeipari Kutatóintézet
Papíripari Kutatóintézet
Faipari Gyártástervező Intézet
Nyomdaipari Egyesülés
Helyiipari Kutatóintézet

Információval foglalkozó létszámuk együttesen kerekén 20 fő, ehhez járul még kb. 30 könyvtáros.

A KPM területén hasonlóképpen 6 szakágazati tájékoztatási szerv látja el az operatív információs feladatokat. Ezek a

MÁV
VATUKI
ATUKI
MAHART
MALÉV
Posta

információs szolgálatai. Összes információs létszámuk kb. 20 fő.

2.23 Vállalati /intézeti/ tájékoztatási irodák

A vállalatok és intézetek közül becsülhetően kb. 60 helyen működik tájékoztatási iroda /közülük kb. 25 a műszaki könyvtárral közös szervezetben/. Ezekben a szakirodalmi információval és szakfordítással foglalkozók létszáma összesen mintegy 200 fő.

2.24 Szakirodalmi információs tevékenységet is ellátó vállalati műszaki könyvtárak

A mintegy 500 vállalati /intézeti/ műszaki könyvtár közül mindössze 30-40-re tehető azoknak a könyvtáraknak a száma, amelyekben bizonyos szakirodalmi dokumentációs tevékenység is folyik. Ezekben a könyvtárosokon kívül a dokumentalisták és fordítók együttes létszáma mintegy 60 fő.

2.25 A műszaki-gazdasági információs munkával foglalkozók létszáma összesen

A fentiek szerint 4 különböző típusu, összesen mintegy 120 információs helyen a műszaki-gazdasági tájékoztatás területén kb. 700-800 fő tevékenykedik. E létszámnak mintegy negyede, tehát megközelítően 200 fő szakterületi felsőfoku képzéssel rendelkezik /tehát külföldön meghonosodott, nálunk terjedőben lévő nomenklatura szerint információs mérnök, illetve közgazdász/, további 200-ra tehető a középfoku képzettséggel rendelkező dokumentalisták és állományi szakfordítók összlétszáma, míg a fennmaradó mintegy 300-400 fő könyvtárosi képzéssel vagy anélkül működik. A felsőfoku szakmai képzettséggel rendelkezők többségének az Eötvös Loránd Tudományegyetem könyvtártudományi tanszéke által immár három ízben rendezett másfél éves, egyenként összesen 120 órás felsőfoku dokumentációs szaktanfolyamon kiegészítő dokumentációs képzést is nyert. Ezek az általában 2-3 évenként tartott tanfolyamok alkalmasak nemcsak a még dokumentációs képzettséggel nem rendelkező aktív információs szakembereket, hanem az utánpótlást is dokumentációs képzéssel és képzéssel ellátni.

2.3 Az információs szervezet tevékenysége és szolgáltatásai

2.31 A szakirodalom folyamatos feltárása

Minden információs tevékenység alapja és kiindulópontja a vonatkozó szakirodalom folyamatos figyelemmel kísérése és feltárása lévén, természetesen, hogy ilyen jellegű tevékenységgel valamennyi információs szervben találkozunk. Ez a folyamatos feltáró munka emellett az információs feldolgozó tevékenységnek legköltségigényesebb szektora, egyrészt a vonatkozó szakirodalom volumenéből folyó beszerzési költségek, másrészt a beszerzett szakirodalmi egységekben közölt szakirodalmi tételek /döntően a folyóiratcikkek és kongresszusi közlemények/ nagy száma és az azok áttekintésével, válogatásával és feldolgozásával járó igen jelentős munkaigény következtében, végül pedig a feldolgozott másodlagos információk közreadásának és visszakeresésre alkalmas tárolásának további számottevő költségei miatt. Mindez a tevé-

kenység annyira költséges - mint fentebb már említettük - hogy a kiadott szolgáltatások árbevételében csak kis részben térül meg. Ezért igen fontos népgazdasági követelmény, hogy számos információs szerv létezése esetén a beszerzési, figyelemmel kísérő és feldolgozó funkciók ugyanarra a szakirodalmi forrásanyagra nézve többszörösen ne ismétlődjenek, hanem az un. párhuzamos feldolgozás csak az egyes szakterületek követelményei által indokolt esetekben következze be.

Az OMFB 1963. évi koncepciójának máig is ható legjelentékenyebb felismerése és koordinációs elve ezt a nem kívánatos többszöri feldolgozást azzal hátrította el, hogy a technika és a műszaki alaptudományok folyamatos feltáró és referáló feldolgozását az un. publikált /10/ szakirodalom /szakfolyóiratok, szabványok, kongresszusi közlemények, poligráfiai stb./ tekintetében az OMKDK-ra, a nem publikált szakirodalom, um. különösen prospektusok, gépkönyvek, katalógusok, kutatási jelentések, tanulmányuti jelentések, ujitások stb. tekintetében pedig a tárcaközpontokra és szakágazati irodákra bízta. Ezt a munkamegosztást az érdekelt szervek magukévé tették, s így megszűnt az a kezdeti irányzat, hogy minden egyes újonnan létesülő információs szerv lényegileg egyetlen információs forrást: a szakfolyóiratokat dolgozza fel. Abban a szakmailag megokolt egyetlen esetben pedig, amikor - külföldi példák nyomán is - indokoltnak látszott speciális szakterület /az építészet és építőiparok/ teljes szakirodalmának egyetlen információs szakintézmény által ellátott feldolgozása, az OMKDK e területen a publikált irodalom feldolgozásával felhagyott, és a szakterület teljes információs gondozását az ÉTK-nak engedte át.

Az információs feldolgozó tevékenységnek ez alapozó jellegű munkájában 1969-ben a publikált szakirodalomból az OMKDK-ban kerekén 85 000 referátum és 40 000 címfordítás, a tárcák információs szakintézményeiben és szakágazati irodáiban a nem publikált szakirodalomból /beleértve az ÉTK-nál a vonatkozó publikált forrásokat is/ becsülhetően 25 000 referátum és 50 000 címfordítás készült. A könnyűiparok területén a szakágazati irodák működésbe lépése óta kétségtelenül mutatkozik bizonyos párhuzamos feldolgozás a publikált szakirodalom tekintetében is, mert itt a feldolgozott források java része szakfolyóirat, és a feldolgozás során még 1965. évi adatok szerint /11/ is kerekén 10 000 referátum és 24 000 címfordítás készült.

A vállalati /intézeti/ információs szervek saját célra, azaz belső használatra végzett információs feltáró és feldolgozó tevékenysége tekintetében a vállalatok /intézetek/ már az OMFB-koncepcióban szabad kezét kaptak. Itt lényegileg a vállalat /intézet/ és dolgozóinak gyors és differenciált informálása a cél, s ezért a vállalat a beszerzett szakirodalmat információs szervével tetszése szerint dolgoztathatja fel. A gyakorlat e téren főleg külföldi szakfolyóiratok tartalomjegyzékeinek gyors lefordítását és házon belüli közreadását, a külföldi szakirodalom válogatott tételeiről címfordítások készítését, a leghaladottabb formában pedig vállalati feladatokra irányított témafigyelést valósított meg. Nem ritka az a helyes megoldás sem, hogy a vállalati információs szerv a hazai információs szakintézmények szolgáltatásaiból a vállalati profilt érdeklő információkat gyűjti ki, és belső információs szolgáltatásaiban ezekre hívja fel a vállalati dolgozók figyelmét.

2.32 A referált szakirodalmi információk közreadása

A referáló tevékenység során feltárt információk rendszeres közreadásának két kalsszikus formája: a referáló folyóirat és a referáló kartonszolgálat hazánkban a műszaki-gazdasági tájékoztatásban egyaránt elterjedt. A publikált szakirodalomból készült referátumokat /és címfordításokat/ az OMKDK 14 ágazati sorozatban kiadott havi referáló folyóirata, a Műszaki Lapszemle közli /1969-ben összesen kb. 60 000 referátumot és 22 000 címfordítást/. Az ágazati sorozatok a technika teljes területét /az építészet és építőiparok kivételével/ és két műszaki alaptudományt /a fizikát és a kémiát/ ölelik fel. Az építészet és az építőiparok területén az ÉTK a referáló folyóiratok kiadását az új gazdálkodási rendszer életbelépése nyomán megszüntette. A KGM MTTI időszaki kiadványai közül referáló folyóiratnak tekinthető a Kohó- és Gépipari Ujítási Tájékoztató című negyedéves és a Kohó- és Gépipari Szabványosítás c. kéthavi dokumentációs kiadvány. A könnyűipar szakágazati irodáiban szerkesztett tájékoztatói kiadványok, valamint egyes vállalatok információs szervei által kiadott gyorstájékoztatói kiadványok minősülhetnek a fentiek felül egészben vagy részben referáló folyóiratoknak. Számuk becsülhetően 70-80 körül mozoghat.

Számba jövő referáló kartonszolgálata az OMKDK-nak, az ÉTK-nak és a KGM MTTI-nek van. Az OMKDK figyelőkarton-szolgálatában 1969-ben 125 000 dokumentációs leírás /referátum és címfordítás/ jelent meg, összesen 2,8 millió A/7 méretű kartonon. Az ÉTK témafigyelő szolgálatnak nevezett valójában azonban referáló kartonszolgálatában 1969-ben kb. 15-16 000 publikált és nem publikált szakirodalmi forrásról adott dokumentációs leírást A/6 méretű kartonokon. Végül a KGM MTTI a kereskedelmi forgalomba nem kerülő hazai és külföldi dokumentumokról jelentet meg /1969-ben kb. 20 000 tétellel/ A/6 méretű kartonokon referáló kartonszolgálatot.

2.33 Információs apparátus és irodalomkutatói szolgálat

A szakirodalom folyamatos feltárása ad lehetőséget arra, hogy az így rögzített információk sokszorosított referáló kartonokon információs kartotéktárakban rendszeresen tárolva forrásul szolgáljanak az esetenként ellátandó irodalomkutatói tevékenységhez. A legnagyobb információs kartotéktára az országban az OMKDK-nak van, ahol a saját feldolgozó munka eredményeként kb. 2,8 millió, külföldi referáló kartonokból pedig 1,2 millió karton áll az ETO jelzetei szerint rendezetten az irodalomkutató rendelkezésére. Az építészet és építőiparok szakterületeiről információs kartotéktára van az ÉTK-nak, a kereskedelmi forgalomba nem kerülő dokumentumokról és külön a gyári értesítésekéről /prospektusokról/ pedig a KGM MTTI-nek. Információs kartotéktárakat építenek ki egyes nagyvállalatok információs szervei is. Az információs apparátus azonban nem merül ki a kartotéktárakban, hanem eszközei a referáló folyóiratok indexei, az ún. indexművek, valamint a fejlődés előrehaladtával számítérek memóriaegységeiben tárolt információk is. Az OMKDK állományában ez idő szerint mintegy 500 külföldi-

di referáló folyóirat és indexmű szolgálja az irodalomkutatás céljait. Computeres szakirodalmi információátvitel Magyarországon még nem valósult meg.

Az információs apparátus birtokában az információs szervek megkeresésre, megadott témákra orientált szakirodalom-kutatásokat vállalnak. Az ilyen igények jelentékeny része a nagy információs szaktézményeknél jelentkezik /egyenként évi több száz nagyságrendben az OMKDK-nál, a KGM MTTI-nél, a NIMDOK-nál és az ÉTK-nál/, de irodalomkutatás folyik a vállalati /intézeti/ információs szervekben is, akár a maguknál gyűjtött információs források felhasználásával, akár akként, hogy munkatársaik kutatás céljából a nagy információs szaktézmények, főleg az OMKDK információs apparátusát keresik fel.

2.34 Szelektív információs szolgálat

A 2.31-33 alatt bemutatott tájékoztatási szolgálatok évszázadok, de legalábbis hosszú évtizedek óta használatosak a fejlett országokban, és Magyarországon is jó husz esztendeje intézményesen meghonosodtak. A szerte a világon századunk derekától észlelhető ún. információs áradat /vagy újabb nomenklaturával még hangsúlyozottabban: információs robbanás/ azonban a folyamatosan növekvő szakirodalomban való tájékozódáshoz új módszereket kíván meg. Az eligazítás egyik módszere a megadott témákhoz felkutatott információk szelektív terjesztése a témákban érdekeltekhez, a másik a legjelentősebb információk kiválogatása közérdekű témakörökben és azokról az érdekeltek tartalmilag teljesebb tájékoztatása. Hazánkban mindkét korszerű módszer meghonosodott.

Az információk szelektív terjesztése /SDI-System = Selective Dissemination of Information/ az USA-ban a 60-as évek elején, Angliában ez évek derekán indult meg, nálunk azonban az azonos szükséglet korábbi felismerése folytán már 1955-ben bevezették az OMKDK ún. témafigyelő szolgálatában. A magyar megoldás emellett differenciáltabb témák figyelésére alkalmas, mint későbbi külföldi rokonai, s annak következtében, hogy az információknak a témához válogatása szellemi munkával, nem pedig mechanikus gépi szortírozással valósul meg, gondosabb is. Az OMKDK témafigyelő szolgálat a vállalatok és intézetek által meghatározott kb. 1800 differenciált témára 1969-ben mintegy 130 000 szakirodalmi adatot tárt fel és juttatott el 550 előfizetője részére összesen évi 2,4 millió adattal.

2.35 Teljes tartalmi tájékoztatás

A tartalmilag teljes vagy teljesebb tájékoztatást az eredeti közleményeknek ún. tömörítvényes vagy szemleszerű feldolgozásával lehet megvalósítani. A módszer természetesen csak a szakirodalomnak többszörös válogatással szelektált, legjelentékenyebb információkat tartalmazó igen kis hányadára alkalmazható, egyébként másodlagos fel-

dolgozását jelentené a teljes szakirodalomnak, ami nyilvánvalóan ésszerűtlen, de megoldhatatlan is lenne. A módszerrel egyaránt lehet témakörök folyamatos és eseti feldolgozását biztosítani. Külföldi példák nyomán a módszert Magyarországon az OMKDK honosította meg különféle /ez idő szerint összesen 17 fajta/ időszakai és eseti kiadványtípusaiban /12/. Közöttük már 1960 óta egyre nagyobb hányadban szerepelnek a műszaki-gazdasági jellegű kiadványok.

A feldolgozási mód információk hatékonysága és az ilyen jellegű információk kiadványok népszerűsége folytán ezzel a feldolgozási módszerrel más információk szakintézmények is bőven élnek. Csak példaként említünk közülük néhányat. Ilyenek: a KGM MTTI kiadásában: az Iparpolitikai Tájékoztató című havi információk folyóirat és az Időszerű Gazdaságirányítási Kérdések című kéthavi információk kiadvány; a NIMDOK kiadásában: a Bányaipari, az Energiaipari és a Vegyipari Tájékoztató című havi információk füzetek, a Gyógyszeripari Tájékoztató és a Vegyipari Technológiák Gazdasági Szakemberek Számára című kéthavi információk kiadványok, valamint a kétheti Iparvezetői Tájékoztató; az ÉTK kiadásában az Építésügyi Műszaki és Gazdasági Tájékoztató című havi információk folyóirat, valamint az Építőipari Világhíradó című, az MTTI-vel közös szerkesztésben havonta kétszer megjelentetett információk lap.

2.36 Tájékoztatási feladatok gépesítésének előkészítése

A szakirodalmi robbanás által előidézett, egyre növekvő információáradatban mind a folyamatos, mind az eseti eligazodás távlatilag csak egyes /gépesíthető/ tájékoztatási feladatok gépesítésével lesz majd biztosítható. A világ haladó országaiban folyó ez irányú kísérleti és előkészítő munkában osztozik hazánk is, ahol az OMKDK-ban /és egy-két információk szakintézményben/ néhány év óta nemcsak elméleti, de gyakorlati fejlesztő munkák folynak. Eredményeik permutált eseti és folyamatos KWIC- és KWOC-rendszerű indexek kísérleti előállításában már gyakorlatilag is mutatkoznak /13/.

2.37 Szakfordítási és reprográfiai szolgáltatások

Mindennemű szakirodalmi információk szolgálatnak végső célja, hogy az érdekelteket megismertesse a szakirodalomban közreadott információkkal. A klasszikus dokumentációs szolgáltatások ezekre csak a figyelmet tudják felhívni, s minthogy az információk tulnyomó többségét ezek szolgáltatják, mellőzhetetlen, hogy az információk intézmények ezek nyomán az idézett szakirodalmat produkálni is képesek legyenek. Ennek legegyszerűbb, az igénylő részéről mégis körülményesebb módja a vonatkozó irodalom könyvtári helybenolvasása vagy kölcsönzése. Haladotabb eszköz, különösen rövidebb lélegzetű közlemények hozzáférhetővé tételére azok foto- vagy egyéb reprográfiai másolatainak kiszolgáltatása, azokból a nyelvekből pedig, amelyeket az érdeklődő nem ismer, szakfordítások készítése és szolgáltatása.

A hazai műszaki irodalmi dokumentáció már 1949. évi megalapításától mindkét eszközt alkalmazza, mert már a Műszaki Dokumentációs Központban 1949-ben fordítási osztályt és fotoszolgálatot honosítottak meg, az 1951-től kezdve megalakuló tájékoztatási tárcaintézmények pedig kezdetben egyenesen szakfordítási irodákként létesültek. A fordításügy és fordításhitelesítés központi intézménye: az OFFI /Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda/ mellett, de a szakirodalom tekintetében aránylag nagyobb részvétellel a szakfordítási igényeket a műszaki és gazdasági szakterületeken az OMKDK, a KGM MTTI, a NIMDOK és az ETK látja el. Ezeken kívül - ha arra létszámuk van - a vállalatok és intézetek házilag is készíttetnek szakfordításokat. A szakirodalomból magyar nyelvre készülő fordítások bejelentés alá esnek. A bejelentett műszaki és gazdasági szakfordítások évi kb. 36 000 tételből kb. 22 000 tételt /tehát kb. 60%-ot/ lát el az OMKDK, a többi a három tárcaközpont és az OFFI között oszlik meg. Ez oldalszámban /2000 n-es nagy szabványoldalban/ kb. 400 000 oldalt jelent az OMKDK-nál és 300 000 oldalt a többi fordító intézménynél /megjegyzendő, hogy a bejelentés alá nem eső bizalmas tartalmú fordítások volumene az utóbbiaknál a többszöröse a szakirodalmi fordításokénak/.

A reprográfiai szolgálatok azóta öltöttek nagyobb méreteket, amióta az információs szakintézmények nagy teljesítményű másolóautomatákat helyeztek üzembe. 1969-ben csak az OMKDK kb. 400 ezer xeroxmásolatot szolgáltatott ki a szakirodalomból /ehhez járult még a főleg fordításokhoz készült kb. 250 ezer mikrofilmkocka és 300 ezer fotokópia/.

2.38 Országos Fordításnyilvántartás

Az elkészült közcélú /közpénzből fizetett/ szakfordításokat hazánkban már 1949 óta központilag nyilvántartják. E téren megelőztük az összes szocialista, sőt a fejlett tőkés országokat is. A lefordított külföldi közleményekről újabb fordítást nem szabad készíteni, viszont a központilag nyilvántartott köteleespéldányok alapján azokról bárki a másolási díj ellenében másolatot igényelhet. Hogy a közcélú szakfordításokkal ezt az ésszerű gazdálkodást biztosítani lehessen, a fordítási igényeket az OMKDK szervezetében működő Országos Fordításnyilvántartásnál be kell jelenteni, és a fordítást csak az attól kapott igazolás után szabad munkába adni. A bejelentési kötelezettség nemcsak a műszaki, hanem bármely szakterületre vonatkozó külföldi közlemény fordítási igényére is kiterjed.

1969-ben 52 000 szakfordítás engedélyezésére érkezett bejelentés, és ezek közül majdnem 10 000 tétel már elvégzett fordítás vagy engedélyezett bejelentés miatt nem kapott lebonyolítási lehetőséget. Az így elért megtakarítás országos szinten több mint 3 millió Ft. Az engedély nyomán a fordítató intézmények kötelesek az elkészült fordítás egy másolati példányát beszolgáltatni. 1969-ben a műszaki és gazdasági fordításokból /csak ezek kötelespéldányát őrzi ui. az OMKDK/ 36 000 tétel kötelespéldány érkezett be.

Az elkészült műszaki-gazdasági tárgy fordítások címadatait az OMKDK a Műszaki és Gazdasági Fordítások Címjegyzéke című szakosított havi kiadványban teszi közzé. A 15 sorozatra tagolt jegyzékben 1969-ben havonta kb. 2800 fordítás címe került közreadásra.

3 EREDMÉNYEK ÉS FOGYATÉKOSSÁGOK. A TOVÁBBFEJLESZTÉS SZÜKSÉGE

3.1 Eredmények

A szervezett hazai műszaki-gazdasági információ mintegy huszéves /az OMKDK-nál valamivel több, a tájékoztatási tárca központoknál 1-2 évvel kevesebb/ fordulóján a fent elmondottak lényegének összegezésével nem csekélyek azok az eredmények, amelyek a fejlődés javára írhatók.

1. Közülük első helyen érdemel említést, hogy a párt és a kormány, valamint az ipari tárca vezetői kellő időben felismerték a szakirodalmi dokumentáció jelentőségét, s annak ellátására 1949-től kezdve központi információs szakintézményeket hívtak életre /a Műszaki Dokumentációs Központot 1949-ben, a tárca-tájékoztató intézményeket pedig 1951-től kezdve/. Ezeket az információs szervezeteket megfelelő személyzettel és működési feltételekkel látták el, s fenntartásukról a legújabb időkig az állami költségvetésben gondoskodtak, ugyanakkor ezek a szervek az igénylésre végzett információs szolgáltatásaikat fokozatosan anyagi ellenszolgáltatásért nyújtották, s így tevékenységük mennyiségi fejlődésén maguk is érdekeltek lettek.

2. Mindezek következtében a központi információs szakintézmények az elmúlt két évtizedben jelentős fejlődés részeseivé váltak. Szemléltetésükre szolgáljon az 1. és 2. táblázat, amelyek az OMKDK hagyományos szolgáltatásainak mennyiségi fejlődését, valamint az új típusú információs szolgáltatások bevezetésével elért minőségi /s ezen belül ugyancsak mennyiségi/ fejlődését mutatják be.

3. A szocialista társadalmi-gazdasági rend a vállalatokat /intézeteket/ is lényegesen nagyobb mértékben tette érdekeltté az információs szolgálatok kiépítésében. Míg a hazai kapitalista termelési rendben csak 4-5 vállalat /de az is nagyobb részt un. közüzem/ mutatott hajlandóságot belső információs szolgálatok kiépítésére, addig az elmúlt két évtized során mintegy 60 vállalat /intézet/ alkotta meg házi információs /szakirodalmi/ szolgálatát, és további 30-40 vállalatban a műszaki könyvtár lát el bizonyos dokumentációs feladatokat.

4. Ekként az országban mintegy 120 különböző szintű információs hely működik a műszaki-gazdasági tájékoztatás területén, kb. 700-800 állományi és több ezer külső, jórészt szakképzett és begyakorlott információs munkatárssal.

1. táblázat

A hagyományos dokumentációs szolgáltatások fejlődése az OMKDK-ban

1949 /alapítás/
alaptevékenységek

1959 /10 éves forduló/

1969 /20 éves forduló/

1. 7 szakágazati referáló folyóirat
500 külföldi folyóiratról
évi 8000 referátum	1. 13 szakágazati referáló folyó-
irat 1200 külföldi folyóiratról
évi 36 000 referátum	1. 14 szakágazati referá-
ló folyóirat 2300 kül-
földi és magyar folyó-
iratról évi 82 000 tétel
2. Figyelőkarton-szolgálat 800
tárgykörben évi 10 000 referá-
tum, 18 000 katon	2. Figyelőkarton-szolgálat 900
tárgykörben évi 44 000 referá-
tum, évi 1 300 000 katon	2. Figyelőkarton-szolgá-
lat 1150 tárgykörben
évi 120 000 referátum,
évi 2 800 000 katon
3. Irodalomkutatások évi 60 tétel	3. Irodalomkutatások évi 260 tétel	3. Irodalomkutatások évi
380 tétel
4. Magyar szakirodalom referálása
idegen nyelveken évi 300 referá-
tum	4. Magyar szakirodalom referálása
idegen nyelveken évi 400 refe-
rátum	4. Magyar szakirodalom
referálása idegen
nyelveken évi 1000
referátum
5. Szakfordítások készítése
évi 12 000 oldal	5. Szakfordítások készítése
évi 120 000 oldal	5. Szakfordítások készí-
tése évi 400 000 oldal
6. Fordításmásolatok készítése
évi 18 000 oldal	6. Fordításmásolatok készítése
évi 160 000 oldal	6. Fordításmásolatok ké-
szítése
évi 1 310 000 oldal

2. táblázat

Új információk szolgáltatások bevezetése és fejlődése az ONKDK-ban

1955		1959		1969	
Témafigyelő szolgálat 250 téma, évi 24 000 adat	Témadokumen- tációs Kiad- ványok című sorozat 1 kötet	1100 figyelt téma, évi 230 000 adat	1960 Műszaki-Gazda- sági Tájékoz- tató, évi 4 szám, 40 szerzői iv	1800 figyelt téma, évi 2 400 000 adat	évi 6 kötet
			1961 Műszaki Infor- máció 1 sorozat	évi 12 szám, 120 szerzői iv	8 sorozat
			1965 Műszaki- Gazdasági Információ 1 sorozat		7 sorozat
			1967 Műszaki Fej- lődési Átte- kintések 1 kötet		3 kötet
			1968 Permutált gyors-in- dexek ki- adása		több egye- di kötet és 2 idő- szakos ki- advány

5. Eredményként emelendő ki az a tény is, hogy a műszaki-gazdasági információs tevékenység dandárját ellátó nagy központi információs szakintézmények között lényegében nincs párhuzamos feldolgozó és közreadó tevékenység. Ez az 1963. évi OMPB-koncepció máig is kiható kedvező következménye.

6. Az információs szakintézmények munkájuk kiépítése során nem rekedtek meg a hosszú multra visszatekintő dokumentációs szolgáltatásokban, hanem korszerű, új információs szolgáltatásokat honosítottak meg, amelyekkel az ipari fejlettségben előttünk járó országokat is nem egy esetben megelőzték.

7. Az új információs feldolgozó módszerek kialakításán tulmenően információs szakintézményeink már 1960-tól - amikor ez a szempont az országos műszaki fejlesztésben szinte csak csirázó gondolatként élt - a műszaki fejlődés eredményeinek felkutatását és közvetítését egybekötötték a gazdasági szempontok és hatások kiemelésével is. Így szélesült 1960-tól kezdődően az eredetileg műszakinak jelzett dokumentációs tevékenység műszaki-gazdasági tájékoztatássá, és járult hozzá a maga eszközeivel is ahhoz, hogy a műszaki fejlesztésnek jó másfél évtizeden át csak technikai és technológiai orientációja a gazdasági hatékonyság követelményeivel és szemléletével megtermékenyítően eleget adjék.

8. Külön kiemelést érdemel az a tény, hogy a szakfordítások készítésében és felhasználásában hazánk vezetett be elsőnek a világon országos fordításnyilvántartási rendszert, amely a fordító munkaerő és a költségek optimális kihasználásával lehetővé teszi egyúttal az elkészült szakfordítások országos hasznosítását.

9. Lényegében az elmúlt két évtized során képződött ki a fokozott információs praxisból a szakirodalmi információ elmélete. Valamely gyakorlati tevékenységre vonatkozó ismereteknek elvek, szempontok és törvényszerűségek által rendezett ismeretággá válása jól képzett szakemberek hosszú sorának tanulmányokban lecsapódó szellemi erőfeszítését igényli. Ebben a szellemi alkotómunkában sem maradt el hazánk a legtöbb külföld mögött. Az új diszciplína elméleti kutatásokkal való művelése hazánkban meglehetősen fejlett: az elmúlt husz év folyamán a diszciplínát építő tanulmányok százai jelentek meg a vonatkozó szakkérdésekben jártas szakembereink tollából, szerzőink közül nem kevesen külföldön is publikálnak és ismertek, szimpóziumon gyakorta tartanak érdeklődést keltő referátumokat, világviszonylatban is korán /szinte élenjáróan/ közreadott két információs tan-, illetve kézikönyvvel /14/ is rendelkezünk, végül van egy színvonalas információs szakfolyóiratunk is, amelynek szinte minden közleményére felfigyel a szakirodalmi információügy nemzetközi irodalma és dokumentációja.

10. Világviszonylatban élen járunk a dokumentációs tevékenységi körök szabványosításában. Jóformán nincs olyan érdemleges terület a dokumentációs feldolgozó és közreadó munkának, amelyről átgondolt és gondosan kidolgozott hazai szabványunk ne lenne, szemben számos vezető ipari országgal, ahol szabványok ezen a területen csak esetlegesen és szinte nyomokban jönnek létre. Ezt a tényt ismerte el az UNESCO és a

FID, amikor másfél évvel ezelőtt a FID Magyar Nemzeti Bizottságának adott megbízást a szakirodalmi dokumentáció nemzetközi helyzetét bemutató, elemző-értékelő tanulmány készítésére.

11. Az új diszciplína, az információtudomány oktatása hazánkban, ha nem is átfogóan rendezett, de felsőfoku tanfolyamok rendszeres tartásával mintegy 10 év óta folyik. Ennek útján a műszaki-gazdasági információ gyakorlatában tevékenykedő szakemberek /információs mérnökök és közgazdászok/ többsége a gyakorlat céltudatos folytatásához szükséges elvi és gyakorlati ismereteket már elsajátította.

12. Végül az ország anyagi képességeihez mért fejlesztési tevékenység is folyik az információs munka gépesítésének területén, sőt ezen a téren már egyes gyakorlati eredmények is jelentkeznek.

3.2 Fogyatékokosságok

A 3.1 alatt csokorba kötött eredmények láttán úgy tűnhetnék, hogy az elmúlt 20 év során a műszaki-gazdasági tájékoztatás hazai mennyiségi és minőségi fejlődése az információügyben minden érdekeltet elégtétellel tölthet el. Valóban, nem csekélyek az eredményeink, és ezek elismerését lépten-nyomon tapasztalhatjuk akkor, ha külföldi szakember-látogatóknak mutatjuk be információs szakintézményeinket és azok széles körű tevékenységét. Eredményeink láttán közepesen fejlett tőkés országok visszatérően érdeklődést mutatnak hazai műszaki-gazdasági információs rendszerünk szervezetének és működésének kiépítése iránt. Mindeme eredmények és elismerések ellenére úgy látjuk, hogy nem kis mértékben akadnak olyan fogyatékokosságok hazai szakirodalmi információs rendszerünk irányításában, de kiépítettségében is, amelyek felszámolásával az elért eredmények számottevőbbek és a fejlődés görbéje töretlenebb lehetne. Ezekre mutatunk rá az alábbiakban.

1. Az elért fejlődés nagyrészt az információs intézmények öntevékeny munkásságának eredménye. A GB-Irányelvek túlzottan szétaprózzák a szakirodalmi információs rendszer irányítását. Ugyanakkor azt tapasztaljuk, hogy nemcsak más szocialista országok, de a vezető tőkés országok is felismerték az információügy központosított irányításának helyénvalóságát, és messzemenő kormányssintű intézkedéseket tesznek az információs intézmények kiépítésére és szolgáltatásaik irányainak kialakítására /15/.

Mindezek során abból a helyes felismerésből indulnak ki, hogy az információügy alapjaiban és működésében egyaránt a szakmai továbbképzés egyik leghatékonyabb eszköze. Minthogy pedig a szakmai oktatás ma nem zárul le az egyetemi képzéssel, hanem - miként az UNESCO főigazgatója az 1970. évi nemzetközi oktatási év alkalmából találóan megállapította /16/ - a szakemberek 30-40 éves működése során egész szakmai tevékenységüknek új dimenziója lett, mellőzhetetlen, hogy részükre céltudatos információs politikával is biztosítani kell az állandóan megújuló tudományos és szakmai ismeretek rendszeres megszerzésének lehetőségét. Félő, hogy központi irányítás hiányában a jövőben az in-

formációügy fejlődése ötletszerű képet fog mutatni, és csak annak a néhány szakintézménynek a nem is mindig kongruáló elképzeléseit valószínűsítja meg, amelyek a tényleges információs tevékenység zömét ellátják. Kétséges az is, hogy a piac szabályozó szerepe az információ-árura ugy érvényesül, mint a többi árucikkre /17/.

2. A céltudatos és a fejlesztés igényeinek megfelelő információs tevékenység folytatása szempontjából kétségtelenül téves elképzelés az információs intézmények gazdálkodásának az önfenntartó gazdálkodási rendszerre alapozása, s emellett az információs szolgáltatások megadóztatása. Nemcsak a szocialista országoktól idegen ez a gyakorlat, hanem a vezető tőkes országoktól is, ahol az állam hatalmas összegeket áldoz - a felsőoktatásra fordított kiadások mintájára - a műszaki információs szervezetekre /18/, ha pedig azok öntevékenyen nem nyereségre alakult vállalatként működnek, tevékenységüket adókedvezményekkel, sőt teljes adómentességgel támogatja. Nálunk az információs intézmények adóztatásának bevezetése óta az a helyzet állt elő, hogy pl. a fordításmásolatok kiszolgáltatásának népgazdasági érdekű tevékenységére az OMKDK ráfizet, és a szakfordítások készíttetése is éppen csak önfenntartó "üzletág", holott az adóztatás bevezetése előtt az itt elért többletbevételéből belsőleg finanszírozni tudta más, szükségképpen deficitos információs szolgáltatásait.

3. Mindezek következtében az információs szakintézmények jövőbeni, sőt már jelenlegi tevékenységét nem elsősorban népgazdasági érdekek, hanem saját önfenntartó anyagi érdekeik irányíthatják. Kevés felhasználót mutató szakmák információellátása a körülmények természetéből folyóan egyre csökken, és az információgyűjtés, -feldolgozás és -közreadás irányait egyre inkább az információpiac felvevőigénye határozza meg. Ezért találkozunk például annyi szervezés- és vezetéstudományi információs szolgálattal és kiadvánnyal, minthogy ezeknek a szakterületeknek a piaca a legszélesebb. Ugyanakkor ez a másodlagos információáradat semmiképpen sem megnyugtató a két témakör iránt érdeklődők számára, mert a dolog természetéből folyóan információk ismételt közvetítésével veszi igénybe idejüket és türelmüket.

4. Az elsődleges információk exponenciális szaporodásával nem arányos az információs szakintézmények feldolgozó és közreadó tevékenységének növekedése. Jó példa erre az OMKDK külföldi folyóirat-beszerzése és azok referáló feldolgozása közötti diszparitás. Míg egy évtizeddel ezelőtt a könyvtárba járó mintegy 1500 tudományos igényű külföldi szakfolyóirat közül 1200-at volt képes a dokumentáció a rendszeres referálásba bevonni, addig 1969-ben a kb. 4500 tudományos igényű külföldi folyóiratból csak 2200-at.

5. A műszaki irodalmi dokumentáció hazánkban kezdettől fogva félkaru lényként kezdte meg és folytatta tevékenységét. A természet-tudományok dokumentációja iránti érdeklődés hiánya folytán az alaptudományi és alkalmazott természettudományi kutatási célokat szolgáló dokumentáció nem épült ki, ami most hiányként mutatkozik az MSZMP KB Tudománypolitikai irányelvei alkalmazásba vételénél.

6. Ugyancsak a hiányzó igények miatt nem válhatott valóra a legfelsőbb vezetői információ sem, holott erre a kormány szintű gazdaság-

politikai döntések körültekintőbb előkészítéséhez kétségtelenül szükség lenne, s egy ilyen legfelsőbb szintű bizalmas tájékoztatás a szocialista országok többségében már évek óta működésben van, hasznos szolgálatokat tesz, és fokozatos fejlesztés alatt áll.

7. Végül az információk szakma elméleti és gyakorlati szakembereinek nélkülözhetetlen utánpótlása szempontjából negatívumként jegyzendő fel az a tény, hogy az információtudomány elméleti és gyakorlati művelői részére a tevékenység 20 éves fennállása ellenére nem jött létre megfelelő besorolási nomenklatura, és nem alakult ki az a társadalmi és anyagi megbecsülés, ami a jövőbeli személyi utánpótlást a technikai és gazdasági szakterületek értékes szakemberei részéről is lehetővé, illetve kívánatosabbá tenné.

3.3 A továbbfejlesztés szüksége

Mind az előző fejezetekből, mind e fejezet 1. és 2. pontjából kitűnhetett, hogy bár a hazai műszaki-gazdasági információ az elmúlt 20 év alatt jelentős fejlődés részese volt, és nem csekély eredményeket tudott felmutatni, továbbfejlesztése azonban az információügy különleges és egyre fokozódó jelentősége folytán mellőzhetetlen. Az elmondottakból az is nyilvánvaló lehet, hogy ennek a fejlesztésnek a forrásait és eszközeit nem az információk szaktintézményekben és egyéb információk szervekben lehet keresni, hanem felsőbb szinten. A műszaki-gazdasági információk szaktintézmények mind a tervlembontásos, mind az új gazdaságirányítási rendszerben saját fejlődésük érdekében szintén minden eszközt igénybe vettek.

A továbbiakban - ha nem akarunk az e téren az egész világon tapasztalt fejlődéstől lemaradni - komoly segítségre van szükség ahhoz, hogy információk intézményeink lehetőségei - felszereltségük, finanszírozásuk stb. - lehetővé tegyék a kor színvonalán álló és a népgazdasági érdekeket minden téren kielégítő információk tevékenység ellátását. A fejlesztés lehető, illetve kívánatos irányainak bemutatása és elemzése azonban meghaladja e lényegében az eddigi fejlődést áttekinthető összefoglalás célját. Szempontjainak bősége és a kifejtés helyigénye miatt is külön tanulmányt igényel.

JEGYZETEK ÉS HIVATKOZÁSOK

1. Az első hazai kísérletet a külföldi tapasztalatok felkutatására és közvetítésére, az 1786-ban Selmechbányán lényegében információs célra alakult Bányaművelési Társaság képviseli. Létrejöttét a szövegen kívül és csak a teljesség kedvéért említjük, minthogy négy évi működés után feloszlott, és hatása a majd két évszázaddal későbbi fejleményekre nem is lehetett. A külföld is regisztrálja azonban mint a bányászati dokumentáció első központját a világon. Vö.: KOCH, M.: Die Societät der Bergbaukunde, eine internationale Dokumentationsstelle für den Bergbau vor 175 Jahren. = Glückauf, 102.k. 3.sz. 1966.febr.2. p.107-108.
2. Vö.: BALÁZS Sándor: A Nemzetközi Dokumentációs Szövetség. Bp. OKT, 1961. 77 p. /Országos Könyvtárügyi Tanács kiadványai, 13./ közelebbről p.11.
3. Vö.: KISS Ferenc: Adalék a magyar szakirodalmi dokumentáció történetéhez. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 11.évf. 8.sz. 1964. okt. p.669-673.
4. KÁPLÁNY Géza: Ipari dokumentáció. Bp. 1938. 26 p. /A Magyar Racionalizálási Bizottság kiadványai, 10./ - A dokumentáció problémái. Klny. a Műszaki Bibliográfiai Közlemények 22.számából. Bp. 1940. 20 p.; - A dokumentáció célja és feladatai. Bp. 1942. 35 p.
5. Ennek a gazdálkodási rendszernek az előnytelen következményeire az információs szakintézmények nagyarányu folyamatos szakirodalmi feltáró és feldolgozó munkájára nézve ld. POLZOVICS Iván: Az OMKDK szakirodalmi információs feladatai és fejlesztésük a gazdaságirányítás új rendszerében. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 16. évf. 9.sz. 1969.szept. p.621-651., közelebbről p.642-645.
6. SZIMON, K.R. - KRICEVSZKIJ, G.G.: Szovetszkaja referativnaja periodika i blizsaie zadaci v organizacii. = Vesztnik Akademii Nauk SzSzsZR, 1952. 9.sz. p.90-91.
7. Vö.: ERDEY-GRUZ Tibor: Megjegyzések a tudomány kutforrásairól. = Népszabadság, 1967.november 18. p.7.
8. Közreadva Társadalmi Szemle, 24.évf. 1969. 7-8.sz. p.47-70.
9. Társadalmi Szemle, 24.évf. 1969. 7-8.sz. p.57.
10. Ezen lényegében a kereskedelmi forgalomban beszerezhető, a nem publikált szakirodalmon pedig az így be nem szerezhető szakirodalmat értjük. A publikált - nem publikát elnevezések szerinti dichotomiát rövideje miatt, továbbá azért használjuk, mert különféle összeállításokban és tanulmányokban a fogalom ezen a néven szerepel.

11. Adatok a magyarországi műszaki-tudományos tájékoztatási hálózat tevékenységéről. Bp. 1965. OMFB - DAB 65-15, p.31.
12. Ld. ezeket részletesen 5. alatt i.m. p.628-635.
13. Ld. részletesebben VAJDA Erik: A tájékoztatási munka szervezése, módszereinek fejlesztése az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 16.évf. 10.sz. 1969.okt. p.711-739., közelebbről p.714-719.
14. Ld. LÁZÁR Péter: A korszerű szakirodalmi dokumentáció. Bp. 1962. 190 p. /Mérnöki Továbbképző Intézet, 4046.sz./ - A korszerű szakirodalmi dokumentáció. Szervezeti kérdések. Bp. 1964. 171 p. /Mérnöki Továbbképző Intézet, 4239.sz./; POLZOVICS Iván: Bevezetés a szakirodalmi dokumentációba a műszaki és természettudományok területén. Bp. OMK, 1962. 450 p.
15. Vö. pl. az USA ilyen irányú törekvéseire és eredményeire KERTESZ, Francois: The information center concept. Oak Ridge, 1968. 21 p.
16. René MAHEU, az UNESCO főigazgatójának az 1970. évi nemzetközi oktatási év alkalmából a világ országaihoz intézett üzenetéből: "A teljes változás állapotában lévő világban élünk ... Az oktatás már nem kiváltsága valamely elitnek, sem pedig bizonyos emberi kor járuléka; egyaránt kiterjed a közösség egészére és az emberi lét egész tartamára. Mint ilyennek, állandó és mindenütt jelenvaló tevékenységként kell megnyilvánulnia. Nem képzelhető el többé az élet előkészítőjeként, hanem magának az életnek egy dimenziójaként, amelyet az ismeretek folyamatos megszerzése és a tudat szüntelen újraz vizsgálata jellemez." Közölve: Unesco Année Internationale de l'Education c. feliratu röplapban, h.é.n. 2 számozatlan levél.
17. Vö. az 5. alatt i.m. p.643-644.
18. Vö. pl. az USA-ra nézve: OECD Review of National Science Policy - United States. Paris, 1968. 546 p., közelebbről I. könyv X. és XI. fejezet.

